

UDK 332.024

336.227

DA LI JE MOGUĆE NA GLOBALNOM NIVOU REGULISATI IZBEGAVANJE DVOSTRUKOG OPOREZIVANJA MEĐU DRŽAVAMA?

Sažetak

Međunarodno dvostruko oporezivanje nastaje zato što se svaka država opredeljuje za to koju će odlučujuću činjenicu uzeti da bi zasnovala svoju poresku jurisdikciju. Najčešće odlučujuće činjenice su rezidentstvo i izvor, pri čemu prva stvara neograničenu poresku obavezu (rezidenti moraju plaćati porez na svoj svetski dohodak ili na svoju svetsku imovinu), a druga ograničenu (nerezidenti se oporezuju samo prema teritorijalnom principu). Države po pravilu paralelno primenjuju i rezidentstvo i izvor. Da bi se sprečilo dvostruko oporezivanje, čije su posledice krajnje nepovoljne kako na terenu efikasnosti u globalnoj alokaciji resursa, tako i na terenu pravičnosti u oporezivanju, donose se ili unilateralne mere (u vidu nacionalnih zakona) ili se zaključuju međunarodne konvencije. Te konvencije imaju za cilj ne samo izbegavanje dvostrukog oporezivanja, nego i olakšavanje borbe protiv izbegavanja plaćanja poreza.

U današnjem svetu na snazi je preko 3.000 bilateralnih ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, a samo je nekoliko multilateralnih (regionalnog karaktera). Autor analizira razloge zbog kojih nije bilo moguće postići globalni multilateralni sporazum o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, uprkos nekim prednostima koje bi doneo.

---

¹ Dr Dejan Popović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Tek su veliki izazovi globalizacije u XXI veku, koji su širom otvorili prostor za agresivno poresko planiranje multinacionalnih preduzeća, ugrozivši budžetske prihode (godišnje za oko 200 milijardi evra), prisudili veliki broj država (visoko razvijenih, ali i onih u razvoju) da preko OECD i G20 koordinišu svoje aktivnosti u okvirima BEPS projekta. Kao rezultat tih napora 7.6.2017. godine potpisana je Multilateralna konvencija za primenu mera koje se u cilju sprečavanja erozije poreske osnovice i premeštanja dobiti odnose na poreske ugovore. Nju ne treba shvatiti kao „pravu“ multilateralnu konvenciju o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, jer je njen cilj specifičan: da sinhronizovano i efikasno (bez mukotrpnih i brojnih ponovnih bilateralnih pregovora) u postojećim bilateralnim poreskim ugovorima modifikuje određene odredbe u skladu sa rešenjima sadržanim u BEPS akcijama.

Autor zaključuje da stupanje na snagu navedenog „multilateralnog instrumenta“ ne znači da se radi o nastanku novog multilateralnog poreskog poretka. U pitanju su politički osetljiva pitanja koja se tiču fiskalnog suvereniteta preko 200 država. Ali, ogromni gubici u budžetskim prihodima, koji su već primorali politički, odnosno ekonomski suprotstavljene države i zajednice (npr. SAD, Rusiju, Kinu i EU) da sarađuju na BEPS projektu, najavljuju da bi budućnost mogla doneti još izraženiju koordinaciju između država na globalnom planu u domenu izbegavanja dvostrukog oporezivanja i suprotstavljanja poreskoj evaziji.

Ključne reči: dvostruko oporezivanje, globalizacija, bilateralni poreski ugovor, OECD Model-konvencija, BEPS, multilateralna konvencija

JEL klasifikacija: F55, H21, H87

1. UVOD:

MEĐUNARODNO DVOSTRUKO OPOREZIVANJE

U savremenom svetu nacionalne granice su postale preuzak okvir za obavljanje ekonomskih aktivnosti. Svedoci smo procesa u kojima se, kroz prekogranična kretanja ljudi, dobara, usluga i kapitala, privrede različitih zemalja sve više integrišu. Reagujući na ovakve izazove, u Evropi već 60 godina funkcioniše, šireći se od inicijalnih 6 do sadašnjih 28 država članica, svojevrsna nadnacionalna zajednica – prvobitno Evropske zajednice, sada Evropska unija.

U ovakvom globalizovanom svetu, posjedovanje imovine, ostvarivanje dohotka i obavljanje transakcija predstavljaju objektivne poreske činjenice čijim se dešavanjem i podvođenjem pod zakonski opis poreskog činjeničnog stanja rađa poreska obaveza. Problemi nastaju kada dve ili više država koje su uključene u pomenute tokove ljudi, dobara, usluga i kapitala nastoje da isti poreski objekat (objektivnu poresku činjenicu) istovremeno oporezuju. Primera radi, ako rezident Hrvatske ostvaruje prihode od dividendi iz Srbije, moglo bi se dogoditi da pretenzije da oporezuju taj njegov prihod pokažu i Srbija i Hrvatska. Ako bi se zaista i desilo da isti prihod (dividenda) bude dva puta oporezovan, ovaj hrvatski rezident bio bi diskriminisan u poređenju sa drugim rezidentom Hrvatske koji ostvaruje dohodak iste visine, ali u celini na teritoriji Hrvatske, tako da podleže samo hrvatskom porezu. U pitanju je pojava koja se naziva *međunarodno dvostruko oporezivanje*.

Posledice međunarodnog dvostrukog oporezivanja višestruko su nepovoljne. One se manifestuju kako na terenu pravičnosti, tako i na ekonomskom planu. Primer rezidenta Hrvatske istovremeno oporezovanog za isti dohodak u Hrvatskoj (zato što je njen rezident) i u Srbiji (zato što je dividenda ostvarena na njenoj teritoriji) pokazuje da je narušen princip horizontalne jednakosti. S druge strane, međunarodno dvostruko oporezivanje predstavlja smetnju slobodnom kretanju ljudi, dobara, usluga i kapitala između pojedinih država. Teorija međunarodne trgovine formuliše stav da će proizvodnja u svetskim razmerama biti uvećana ako se određeni faktor proizvodnje preseli iz države A u državu B, pod uslovom da je marginalni proizvod tog faktora u državi B u toj meri veći nego u državi A da je anuliran efekat troškova ovakve seobe faktora. Dvostruko oporezivanje neposredno povećava trošak seljenja kapitala, pa zbog toga dolazi do suboptimalne alokacije ekonomskih resursa u svetskim razmerama (Prest, 1997). U takvim uslovima poboljšava se ekonomski položaj poreskih obveznika koji su zatvoreni u granicama nacionalne ekonomije, a pogoršava se položaj onih koji su uključeni u međunarodnu podelu rada, jer su samo njihovi dohodak i imovina duplo oporezovani.

Dvostruko oporezivanje postoji kada se isto lice u vezi s istim objektom oporezuje istim ili sličnim porezima za isti period od strane dve poreskih vlasti (Dorn, 1927), koje su istoga ranga. Država može postaviti svoj poreski zahtev samo prema licima koja su na neki način podvrgnuta njenom suverenitetu. Do ovakvog podvrgavanja poreskoj

jurisdikciji države dolazi ako je poreski obveznik sa njom povezan kroz prisustvo određenih odlučujućih činjenica. U savremenim poreskim sistemima sreću se tri odlučujuće činjenice: *državljanstvo* (koje se, međutim, primenjuje samo u SAD i Eritreji), *te rezidentstvo* i *izvor*.

Odlučujuća činjenica određuje i razmere poreske obaveze. Rezidentstvo (a u SAD i državljanstvo), kao personalna odlučujuća činjenica, dovodi do uspostavljanja tzv. *neograničene poreske obaveze*: lica koja su na osnovu činjenice rezidentstva podvrgnuta poreskoj jurisdikciji određene države mogu u njoj biti oporezovana u skladu sa svojim „svetskim dohotkom“ (eng. *worldwide income*), odnosno „svetskom imovinom“. Drugim rečima, u ovom slučaju „poreska jurisdikcija, iako proističe iz teritorijalnog suvereniteta, razbija teritorijalne granice države i proširuje se na poreske objekte van njene nacionalne teritorije“ (Knechtle, 1979). Prostorno širenje poreske jurisdikcije moguće je jer je država u stanju da relativno efikasno sprovede postupak utvrđivanja i naplate poreza u odnosu na lica koja su rezidenti na njenoj teritoriji.

S druge strane, *izvor*, kao odlučujuća činjenica ekonomskog karaktera, dovodi do uspostavljanja *ograničene poreske obaveze*. U tom slučaju država se zadovoljava oporezivanjem imovine koja je locirana na njenoj teritoriji, odnosno dohotka koji sa njene teritorije potiče. Preciznije, *izvor* označava teritoriju na kojoj se nalaze nepokretnosti ili stalna poslovna jedinica (npr. ogranak korporacije), na kojoj se koriste sredstva iz kojih se isplaćuju dividende i naknade iz autorskih i srodnih prava i prava industrijske svojine, odnosno na kojoj je rezident dužnik koji isplaćuje kamatu.

U velikoj većini savremenih poreskih sistema do podvrgavanja poreskoj obavezi dolazi na osnovu *kombinovane primene* rezidentstva i izvora. Otuda su lica koja su rezidenti neograničeno poreski odgovorna, dok nerezidenti podležu teritorijalnom principu.²

Do sukoba poreskih jurisdikcija dolazi zbog toga što u međunarodnom javnom pravu nisu postavljena međunarodno priznata načela kojima bi se ograničavala suverenost države u poreskoj oblasti. Jedini izuzetak predstavlja *princip ekstrateritorijalnosti*, na kojem se zasni-

---

² U nekim zemljama Latinske Amerike (Bolivija, Kostarika, El Salvador, Gvatemala, Nikaragva, Panama, Paragvaj, Urugvaj) kao odlučujuća činjenica primenjuje se isključivo *izvor* (Schindel & Atchabahian, 2005).

vaju poreske privilegije diplomatskog i konzularnog osoblja.³ Otuda, u načelu ne postoje eksterni limiti kojima bi se ograničavala poreska jurisdikcija država. Države nacionalnim zakonodavstvom, u skladu sa vlastitim interesima (i mogućnostima), oblikuju svoj poreski sistem i razmere njegovog rasprostiranja. Ne obazirući se na propise drugih država, svaka zemlja uređuje svojim zakonima šta će uzeti za odlučujuću činjenicu i na isti način je definiše. Poreska funkcija predstavlja jednu od najznačajnijih državnih funkcija i zbog toga ne postoje *opšta* pravila međunarodnog javnog prava kojima bi se ta funkcija ograničavala. U poreskoj materiji prelamaju se različiti interesi država. Sasvim je prirodno da su zemlje-izvoznice kapitala (pre svega, članice OECD) zainteresovane za što širu primenu kriterijuma rezidentstva, kako bi svoje rezidente podvrgle nacionalnom porezu u odnosu na njihov svetski dohodak, odnosno imovinu. S druge strane, zemlje-uvoznice kapitala (po pravilu, zemlje u razvoju) imaju interes da se što šire primenjuje kriterijum izvora, kako bi zahvatile sve poreske objekte koji se pojavljuju na njihovoj teritoriji. Da zaključimo: okolnost da razne države primenjuju različite odlučujuće činjenice dovodi do međunarodnog dvostrukog oporezivanja.

Sukobi poreskih jurisdikcija, izazvani izborom različite odlučujuće činjenice, u praksi se pojavljuju u tri različite situacije. Najčešći su sukobi između jedne neograničene poreske obaveze (po osnovu rezidentstva) i jedne ograničene poreske obaveze (po osnovu izvora), ali se sreću i sukobi između dve neograničene poreske obaveze (jer svaka država svojim zakonom uređuje koga smatra rezidentom) i dve ograničene poreske obaveze.

Države mogu na različite načine uvoditi mere čiji je cilj sprečavanje, odnosno eliminacija dvostrukog oporezivanja. Imajući u vidu okolnost da li su nastale kao posledica jednostrane zakonodavne akcije jedne zemlje ili u saradnji dve, odnosno većeg broja država, te se mere mogu podeliti na unilateralne i međunarodne. Unilateralne mere donose se u obliku zakona, koji sadrži pravila za sprečavanje, odnosno eliminaciju dvostrukog oporezivanja. Međunarodne mere za sprečavanje, odnosno eliminaciju dvostrukog oporezivanja javljaju se u vidu bilateralnih i multilateralnih konvencija. U ovom radu analizi ćemo podvrći samo međunarodne mere.

---

³ Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, od 18.4.1961. godine i Bečka konvencija o konzularnim odnosima, od 24.4.1963. godine.

2. CILJEVI MEĐUNARODNIH MERA ZA IZBEGAVANJE DVOSTRUKOG OPOREZIVANJA

Osnovni cilj konvencija o izbegavanju dvostrukog oporezivanja je sprečavanje, odnosno eliminacija tog neželjenog fenomena. Putem konvencija sprovodi se razgraničenje poreskih jurisdikcija država ugovornica. Tako će, na osnovu reciprociteta, ili zemlja izvora odustati od svog prava da oporezuje nerezidente za neke kategorije dohotka koje ostvaruju, odnosno za neku imovinu koju poseduju na njenoj teritoriji, ili će zemlja rezidentstva odustati od dela svog subjektivnog poreskog prava, ograničavajući u određenoj meri neograničenu poresku obavezu rezidenata. Već je pomenuto da se u ovoj oblasti prelamaju različiti interesi država, posebno zemalja izvoznica kapitala (zainteresovanih za što širu primenu principa rezidentstva) i zemalja uvoznica kapitala (zainteresovanih za što širu primenu principa izvora). Otuda će do zaključenja konvencije po pravilu doći tek posle dugotrajnih pregovora, u kojima se obično ustupak u jednom sektoru uslovljava ustupkom druge strane u drugom sektoru. Štaviše, sukob interesa se pojavljuje i u slučaju pregovora između dve razvijene zemlje, jer će svaka od njih svoju poziciju određivati na osnovu stanja međusobnog platnog bilansa, nastojeći da ostvari što širu primenu principa rezidentstva ako ima suficit, odnosno što širu primenu teritorijalnog principa ako ima deficit.

Konvencijama o izbegavanju dvostrukog oporezivanja postižu se, međutim, i drugi ciljevi. Među njima se izdvaja *borba protiv poreske evazije* – kako zakonite, ali nelegitimne (eng. *tax avoidance*), tako i nezakonite (eng. *tax evasion*). Još od pred kraj XX veka, OECD je počeo da stavlja akcenat na ovu ulogu poreskih ugovora (OECD, 1998), tako da su mnoge novije konvencije dobile širi naziv: „ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja i sprečavanju poreske evazije“. U njih se sve češće ugrađuju norme o sprečavanju iskorišćavanja poreskih ugovora (eng. *treaty shopping*),⁴ dozvoljavanju primene na-

---

⁴ „Treaty shopping“ označava sa predumišljajem nastojanje da se ostvari pogodnost iz mreže međunarodnih poreskih ugovora i pažljivu selekciju najpovoljnijeg poreskog ugovora za neki određeni cilj (Rosenbloom, 1983).

cionalnog zakonodavstva o kontrolisanoj inostranoj kompaniji,⁵ razmeni obaveštenja između nadležnih organa zemalja-ugovornica i dr. U globalizovanim odnosima u prvim decenijama XXI veka pritisak na poreske prihode mnogih država zbog rasprostranjenog iskorišćavanja „poreskih rajeva“, ali i preferencijalnih režima u zemljama s inače visokim porezima (gubitak u poreskim prihodima procenjuje se na oko 200 milijardi evra godišnje po ovim osnovama⁶), doveo je, pogotovo po izbijanju svetske finansijske krize 2008. godine, do koordinacije napora da se domaća poreska osnovica zaštiti od strategija agresivnog poreskog planiranja multinacionalnih kompanija. Godine 2015, podržan od strane država G20, OECD je pripremio 15 akcionih planova u okviru Završnog BEPS (*Base Erosion and Profit Shifting*) izveštaja (OECD/G20, 2015), u kojima su razrađene mere kojima bi se na sveobuhvatan način suprotstavilo eroziji osnovice i premeštanju dobiti. BEPS projekat je dobio podršku i značajnog broja zemalja u razvoju, što je od suštinskog značaja za uspeh akcije protiv agresivnog poreskog planiranja, koje se odvija na globalnoj osnovi.

Neke od usvojenih BEPS mera povezane su sa bilateralnim poreskim konvencijama,⁷ te se javlja potreba da budu ugrađene u postojeću mrežu od preko 3.000 ugovora.⁸ Prvi opšti ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja dohotka potpisan je još 1899. godine između Pruske i Austrougarske, a do prave „eksplozije“ broja ovakvih

⁵ Zakonodavstvo o kontrolisanoj inostranoj kompaniji (eng. *controlled foreign company*) – skraćeno: CFC zakonodavstvo – obuhvata mere kojima se dohodak (po pravilu, prihodi od investicija) sklonjen u tzv. „baznu kompaniju“ u nekom poreskom raju neposredno pripisuje njegovom ekonomskom vlasniku – tj. vlasniku bazne kompanije, bez obzira na to što takav dohodak nije raspodeljen ili što će tek u budućnosti biti raspodeljen. Primenom CFC pravila, dohodak ostvaren od strane nerezidenata (baznih kompanija) oporezuje se u državi rezidentstva fizičkog ili pravnog lica koje kontroliše baznu kompaniju (Popović & Kostić, 2010).

⁶ Vid.: <http://www.oecd.org/ctp/oecd-presents-outputs-of-oecd-g20-beps-project-for-discussion-at-g20-finance-ministers-meeting.htm> – pristupljeno 7.4.2018.

⁷ To su: neutralisanje efekata aranžmana sa nepodudaranjem hibrida; sprečavanje pružanja pogodnosti iz poreskih sporazuma u nepodesnim okolnostima; sprečavanje artificijelnog izbegavanja statusa stalne poslovne jedinice; i činjenje mehanizama rešavanja sporova efikasnijim (Popović & Ilić-Popov, 2017).

⁸ Vid.: <http://www.oecd.org/tax/treaties/tax-treaties-2017-update-to-oecd-model-tax-convention-released.htm> – pristupljeno 7.4.2018.

ugovora došlo je u vremenu globalizacije. Da bi se obezbedila brza i konzistentna primena dogovorenih mera u okviru BEPS paketa, 7. juna 2017. godine zaključena je Multilateralna konvencija za primenu mera koje se u cilju sprečavanja erozije poreske osnovice i premeštanja dobiti odnose na poreske ugovore (MLI, 2017), kojoj je inicijalno pristupilo 68 država i jurisdikcija, a među njima i Srbija i Hrvatska. Do 10.4.2018. godine broj potpisnica stigao je do 78, a njih pet su je već ratifikovale i dostavile svoje instrumente ratifikacije depozitaru Konvencije – OECD-u. Kada bude stupila na snagu, što će se dogoditi 1.7.2018. godine za tih prvih pet potpisnica (Austrija, Ostrvo Man, Ostrvo Džersi, Poljska i Slovenija), ova konvencija će omogućiti da se BEPS mere koje se tiču poreskih ugovora „automatski“ ugrade u postojeću mrežu njihovih bilateralnih ugovora.

Postupak međusobnog dogovaranja (eng. *mutual agreement procedure*) poreskih organa država ugovornica, čijem je unapređenju poklonjena pažnja i u pomenutoj Multilateralnoj konvenciji za primenu BEPS mera, ima za cilj i da se omogući otklanjanje štetnih posledica međunarodnog dvostrukog ekonomskog oporezivanja (npr. kada se, zbog nacionalnih pravila o korigovanju transfernih cena, uveća dobit jednog povezanog lica – rezidenta jedne države ugovornice, a ne umanji za odgovarajući iznos dobit drugog povezanog lica – rezidenta druge države ugovornice). To, takođe, predstavlja jedan od ciljeva konvencija o izbegavanju dvostrukog oporezivanja.

Još jedan cilj konvencija o izbegavanju dvostrukog oporezivanja predstavlja *sprečavanje diskriminacije* – obezbeđivanje jednakog poreskog tretmana državljanima jedne države ugovornice onome koji uživaju državljanima druge države ugovornice u toj drugoj državi.

Konvencije o izbegavanju dvostrukog oporezivanja treba da pruže i *zaštitu prava poreskih obveznika*. Lice koje smatra da mere jedne ili obe države ugovornice dovode ili će dovesti do toga da ne bude oporezovano u skladu s odredbama konvencije može, nezavisno od pravnih sredstava koje mu stoje na raspolaganju u domaćem pravu tih država, izložiti svoj slučaj nadležnom organu države ugovornice čiji je rezident, pa čak i organu bilo koje od dve države ugovornice, ukoliko se one tako dogovore.

Konačno, cilj konvencija o izbegavanju dvostrukog oporezivanja može da bude i *podsticanje stranih investicija* u zemlje u razvoju (ne samo tako što se eliminiše dvostruko oporezivanje, nego i putem kre-

dita za uštedeni porez i unapređivanja poverenja u odnosima između zemlje izvora i inostranih investitora) (Popović, 2017).

3. DA LI JE MOGUĆ MULTILATERALNI PUT?

Pomenuli smo da konvencije o izbegavanju dvostrukog oporezivanja mogu biti multilateralne i bilateralne. Na prvi pogled, globalni problem sprečavanja dvostrukog oporezivanja zahtevao bi globalne (multilateralne) mere. Međutim, multilateralne konvencije o izbegavanju dvostrukog oporezivanja zaista su retke u savremenom svetu.⁹ Čak ni u EU ne postoji opšta mera sa takvim ciljem. Velika većina država članica ima bilateralne poreske ugovore sa svim ostalim državama članicama.¹⁰ Sud pravde EU je presudio da, u odsustvu mere za eliminaciju dvostrukog oporezivanja na nivou EU, države članice zadržavaju pravo da putem bilateralnog poreskog ugovora (ili unila-

---

⁹ Na snazi su samo četiri opšte multilateralne konvencije, po jedna obavezujuća odluka, odnosno uredba o izbegavanju dvostrukog oporezivanja i jedna parcijalna multilateralna konvencija. To su: (1) Nordijska konvencija o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu; (2) Konvencija između država članica Karijske zajednice koja se odnosi na izbegavanje dvostrukog oporezivanja i sprečavanje poreske evazije u domenu poreza na dohodak, dobit i kapitalne dobitke i na podsticanje regionalne trgovine i investicija; (3) Konvencija između država članica Unije arapskog Magreba o izbegavanju dvostrukog oporezivanja i ustanovljavanju pravila koja uređuju uzajamnu ispomoc u materiji poreza na dohodak; (4) Sporazum između država članica Saveta Arapske ekonomske unije o izbegavanju dvostrukog oporezivanja kod poreza na dohodak i na nasleđe i poklon i o sprečavanju poreske evazije; (5) Odluka Andske zajednice o režimu za izbegavanje dvostrukog oporezivanja dohotka i imovine i sprečavanju poreske evazije; (6) Uredba Zapadnoafričke ekonomske i monetarne unije kojom se donose pravila o izbegavanju dvostrukog oporezivanja unutar Unije i pravila koja uređuju ispomoc u poreskoj materiji, a tiče se poreza na dohodak, poreza na nasleđe, registracione dažbine i takse; i (7) Parcijalni multilateralni sporazum između država članica Asocijacije za regionalnu saradnju Južne Azije o izbegavanju dvostrukog oporezivanja profesora, nastavnika, istraživača i studenata i uzajamnoj administrativnoj pomoći u materiji poreza.

¹⁰ Npr. Hrvatska nema sa Kiprom.

teralno) definišu kriterijume za alokaciju svojih subjektivnih poreskih prava između sebe. Štaviše, države članice EU nisu ni po pravu EU, ni po međunarodnom javnom pravu, obavezne da zaključuju između sebe bilateralne ugovore o izbegavanju dvostrukog oporezivanja.¹¹ Međutim, pri sprovođenju raspodele prava na oporezivanje, države članice EU ne smeju da zanemaruju pravo EU, te moraju poštovati načelo jednakog postupanja prema državljanima drugih država, koji iskorišćavaju slobode zajemčene Ugovorom o funkcionisanju EU, kao i prema vlastitim državljanima.

Malobrojnost multilateralnih konvencija znači da apsolutnu dominaciju imaju bilateralni poreski ugovori, kojih je danas, ponovimo, više od 3.000. No, i oni pokrivaju tek oko 14% mogućih situacija, jer u svetu postoji oko 200 jurisdikcija sa poreskim suverenitetom.¹² Počev od 1928. godine, tada pod okriljem Lige naroda, a zatim – posle Drugog svetskog rata – pod okriljem OECD i UN, izrađivane su različite verzije „model-konvencije“, koje služe pregovaračima država koje žele da zaključe poreski ugovor da dođu do manje-više tipskih rešenja u pogledu raspodele prava na oporezivanje pojedinih vrsta prihoda, odnosno imovine, čime bi se sprečio haos koji bi nastao u međunarodnim finansijskopравnim odnosima kada bi svaki ugovor sadržao sasvim različite principe na kojima se takva raspodela zasniva. Najsnažniji uticaj na bilateralne ugovore o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u savremenom svetu ima Model-konvencija OECD o porezima na dohodak i imovinu, čija je najnovija verzija objavljena 2017. godine (OECD, 2017). O tom uticaju biće više reči kasnije.

Međutim, uvid u dokumentaciju koja je pratila prvi dokumenat OECD sa mustrom (šablonom) ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja – Nacrt konvencije o dvostrukom oporezivanju dohotka i imovine (OECD, 1963a) iz 1963. godine – pokazuje da se, iako je Nacrt bio dat u formi preporuke vladama država članica da se, kada zaključuju ili revidiraju postojeće međusobne *bilateralne* ugovore, pridržavaju Nacrta konvencije, u njoj nalazi i apel da države članice pristupe sklapanju multilateralnih konvencija (više njih ili jedne). U

¹¹ Uklanjanje dvostrukog oporezivanja unutar Zajednice je uključeno u ciljeve konstitutivnog Ugovora, ali je to samo jedan od ciljeva kojem, u meri koja je neophodna, države treba da teže u bilateralnim pregovorima – konstatovao je Sud pravde EU u predmetu *GUILLY* (C-336/96).

¹² Između 200 jurisdikcija potencijalno bi mogla da postoje 21.173 poreska ugovora.

svojoj Preporuci o sprečavanju dvostrukog oporezivanja od 30. jula 1963. godine, Savet OECD je sugerisao vladama država članica koje su takođe pripadale regionalnim grupama (EEZ, EFTA, Nordijski savet) „da ispitaju, kako i kada je prikladno, sprovodivost zaključivanja, unutar takvih grupa, multilateralnih konvencija zasnovanih na Nacrtu konvencije“ (OECD, 1963b). Savet je, takođe, zatražio od Fiskalnog komiteta da ga izvesti, „kako i kada je prikladno, o sprovodivosti zaključivanja jedne multilateralne konvencije o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i imovinu između svih država članica“ (OECD, 1963b).

Sledeći ovakvu preporuku Saveta OECD, Savet EFTA je 3. marta 1964. godine imenovao radnu grupu da ispita da li je multilateralni sporazum o izbegavanju dvostrukog oporezivanja tehnički izvodiv i sprovodiv. Posle sastanaka koji su trajali pet godina, došlo se do zaključka da se tehničke teškoće mogu rešiti jedino ukoliko se zaključi skica sporazuma na osnovu najvećeg zajedničkog imenitelja. Ovakva nejasna i nepotpuna skica sporazuma, koja bi ono što su najvažnije odredbe ostavila za bilateralne sporazume, ne bi nudila prednosti u poređenju sa teškoćama koje bi nastale (Knechtle, 1979). Neko vreme je i u EEZ postojalo shvatanje da bi države članice trebalo da zaključe multilateralni sporazum o izbegavanju dvostrukog oporezivanja – što je predlagano i u Nojmarkovom izveštaju iz 1962. godine (Neumark-Bericht, 1962), a čime se (opet bez rezultata) bavila radna grupa koju je kasnije obrazovala Komisija (Knechtle, 1979).

U literaturi iz međunarodnog poreskog prava navode se određene prednosti multilateralnih konvencija u odnosu na bilateralne. Multilateralni sporazum vodi ka jednoobraznosti rešenja u nacionalnim poreskim zakonodavstvima država ugovornica za situacije koje nastaju u njihovim unakrsnim međusobnim odnosima. Otuda bi se njime lakše razrešio problem tzv. triangularnog slučaja, kada preduzeće jedne države ostvaruje dohodak preko stalne poslovne jedinice locirane u drugoj državi iz treće države (Kim, 2015). Pošto multilateralni sporazum zaključuju najmanje tri države, principi kojima bi se razgraničavala njihova subjektivna poreska prava, metode za sprečavanje, odnosno eliminaciju dvostrukog oporezivanja i druga relevantna pravila bili bi utvrđeni na jednoobrazan način. Isto tako, multilateralni sporazum bi obezbedio da tumačenje i primena konvencije budu jednoobrazni; njegova je prednost i u tome što omogućuje istovremeno usklađivanje različitih interesa država ugovornica, garantujući određenu stabilnost uspostavljenog pravnog režima. Konačno, postupak sporazumevanja

poreskih organa zemalja ugovornica i rešenja koja se tiču sprečavanja zloupotrebe konvencije u multilateralnom sporazumu daju veće efekte (Pires, 1990).

Međutim, uprkos pomenutim njihovim dobrim stranama, broj multilateralnih konvencija o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, ponovimo, bio je i ostao mali. Moguće je navesti nekoliko objašnjenja zbog čega je to tako. Na prvom mestu, države ugovornice nisu u stanju da predvide efekte multilateralne konvencije na visinu poreskih prihoda, dok se bilateralni ugovor uvek može uobličiti u skladu sa spremnošću država da se liše odgovarajućeg dela fiskalnih sredstava. Drugo, poreski sistemi koji se razlikuju među sobom u pogledu svoje strukture i učinaka mogu se potpunije i istančanije uskladiti na bilateralnoj osnovi (Knechtle, 1979). Treće, države nerado pristaju na ograničavanje svojih subjektivnih poreskih prava – tako značajne manifestacije svoje suverenosti – na širokoj, multilateralnoj osnovi. Četvrto, s obzirom na specifičnosti pojedinih zemalja, odnosno odnosa između njih, multilateralne konvencije nisu dovoljno fleksibilne. Ako se, zbog toga, u njih ugrade posebna pravila koja uređuju bilateralne situacije, narušio bi se njihov multilateralni karakter (Pires, 1990). Tako je Nordijska konvencija, zaključena 1996. godine između Danske, Farskih ostrva, Finske, Islanda, Norveške i Švedske, inače najčešće navođena kao primer važeće multilateralne konvencije, praćena dugačkim protokolom, usvojenim prilikom potpisivanja konvencije, kao i naknadnim protokolima iz 1997. i 2008. godine, u kojima se uređuje niz bilateralnih pitanja. Otuda je neki autori smatraju za hibridni međunarodni sporazum, koji se sastoji od serije bilateralnih ugovora, koju, pak, na okupu drže zajedničke odredbe ili principi (Orow, 2005). Konačno, postupak zaključivanja multilateralnih konvencija je složeniji jer najčešće zahteva održavanje međunarodne konferencije, kojoj prethodi rad, obično koordinisan od strane neke međunarodne organizacije, na pripremi nacrtu o kojem se raspravlja prvo u pregovaračkoj grupi, pa na plenarnoj sednici. Posle potpisivanja sledi procedura ratifikacije koja je ista kao i kod bilateralnih sporazuma (Kim, 2015), ali će konvencija stupiti na snagu tek kada je ratifikuje predviđeni minimalni broj država.

U svetlu ovih argumenata može se razumeti zašto je Komitet za fiskalne poslove OECD u svom Izveštaju iz 1977. godine, prilikom predstavljanja Model-konvencije o dvostrukom oporezivanju dohotka i imovine (OECD, 1977), odustao od direktnih preporuka država-

ma članicama iz 1963. godine da ispitaju sprovodivost zaključivanja multilateralne konvencije. Tu je sada naglasak na tome da je Fiskalni komitet, razmatrajući opciju multilateralne konvencije, zaključio „kao i 1963“ (*sic!* – nije baš tako) da bi se u sadašnjoj situaciji ona suočila sa velikim teškoćama. „Međutim, moglo bi – ne odustaje sasvim Fiskalni komitet – biti moguće da određena grupa država članica prouči mogućnost zaključivanja takve konvencije između sebe na bazi Model-konvencije, podložne određenim prilagođavanjima za koja one smatraju da su neophodna da bi odgovarala njihovim posebnim ciljevima“ (Knechtle, 1979). U Komentaru uz Model-konvenciju OECD o porezima na dohodak i na imovinu (OECD, 1992), tako preimenovanu 1992. godine i od tada podložnu učestalim modifikacijama, u delu u kojem se prikazuje istorijat napora da se pronađe najbolja „muštra“ koja bi se koristila pri zaključivanju ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, više se ne insistira, ni u oštrijoj, ni u blažoj varijanti, na ideji o multilateralnim konvencijama. Pomenuviši Nordijsku konvenciju i Konvenciju o uzajamnoj administrativnoj pomoći u poreskim stvarima, koju su izradili Savet Evrope i OECD, kao primere multilateralnih sporazuma, aktuelni Komentar uz Model-konvenciju OECD konstatuje da „nema razloga da se smatra da bi zaključivanje jedne multilateralne konvencije koja bi obuhvatala sve države članice moglo u ovom trenutku da bude izvodljivo“ (OECD, 2017).

U literaturi se i dalje mogu sresti zalaganja za multilateralnu konvenciju o izbegavanju dvostrukog oporezivanja. Tako, Lukota (*Helmut Loukota*) podvlači da „nema razloga za verovanje da bi vrlo veliku aglomeraciju identičnih poreskih odredaba u mreži bilateralnih ugovora trebalo smatrati praktičnijim rešenjem od onog kada bi se one uredno inkorporisale u jedan multilateralni sporazum“ (Loukota, 1997). Ovaj autor smatra da se često isticani prigovor da značajan broj rezervi koje su države članice OECD istakle protiv jednog broja odredaba Model-konvencije predstavlja „veliku teškoću“ za multilateralni sporazum ne može prihvatiti kao argument protiv takvog sporazuma. Ovo zbog toga što prilično ograničen obim rezervi čini jasnim da su svi drugi delovi Model-konvencije u odnosu na koje nisu istaknute rezerve prihvaćeni na multilateralnoj osnovi. A one države koje su stavile rezerve u mnogim slučajevima mogu ih koristiti prvenstveno kao argument u pregovorima sa drugim partnerima, da bi na kraju ipak popustile, jer žele da se drže multilateralne konvencije prihvatljivije za većinu ostalih (Loukota, 1997).

Dosadašnja iskustva, ipak, ne govore u prilog ovakvom viđenju stvari. U savremenom svetu, u kojem se, ponovimo, sreće preko 3.000 bilateralnih ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, model-konvencije – na prvom mestu Model-konvencija OECD – predstavljaju svojevrsno „meko pravo“ (eng. *soft law*) kojim se obezbeđuje međunarodno poresko upravljanje (eng. *international tax governance*), jer države imaju na raspolaganju „mustre“ za rešenja koja će ugraditi u bilateralne sporazume u skladu sa vlastitim interesima, pri čemu su te „mustre“ rezultat najbolje prakse i stalnih komunikacija između predstavnika vlada država članica OECD i drugih zainteresovanih zemalja i pripadnika poslovne i akademske zajednice. Ovakav ishod, „koji se može nazvati bilateralizmom na bazi multilateralizma, doveo je do toga da je zaključivanje pravih multilateralnih konvencija (o izbegavanju dvostrukog oporezivanja – *D.P.*) postalo zastarelo“ (Rixen, 2008).

4. SPECIFIČNI „BEPS MULTILATERALIZAM“

Ideji o multilateralizmu kod izbegavanja dvostrukog oporezivanja OECD se vratio sredinom druge decenije XXI veka, ali u jednom drukčijem, užem kontekstu. Urađeno je to, ponovimo, kroz izradu „multilateralnog instrumenta“ za implementaciju onih BEPS mera koje su povezane sa poreskim ugovorima kako bi se omogućilo državama i jurisdikcijama koje žele to da učine da primene mere razvijene u toku rada na BEPS-u i modifikuju bilateralne poreske sporazume. To su mere iz sledećih BEPS akcija:

Akcija 2 – Neutralisanje efekata aranžmana sa nepodudaranjem hibrida;

Akcija 6 – Sprečavanje pružanja pogodnosti iz poreskih sporazuma u nepodesnim okolnostima;

Akcija 7 – Sprečavanje artificijelnog izbegavanja statusa stalne poslovne jedinice;

Akcija 14 – Činjenje mehanizama rešavanja sporova efikasnijim.

Mere iz ovih akcija ugrađene su u Multilateralnu konvenciju za primenu mera koje se u cilju sprečavanja erozije poreske osnovice i premeštanja dobiti odnose na poreske ugovore iz 2017. godine. Akciji

2 posvećene su odredbe o transparentnim entitetima (npr. ortačkom društvu /hr. javno trgovačko društvo/ i komanditnom društvu), entitetima sa dvojnim rezidentstvom i primeni metoda za eliminaciju dvostrukog oporezivanja. Akcija 6 realizuje se kroz deo Konvencije o zloupotrebi poreskog sporazuma (s odredbama o cilju obuhvaćenog poreskog sporazuma, sprečavanju zloupotrebe sporazuma, transakcijama transfera dividendi, kapitalnim dobitcima od otuđenja akcija u entitetima koje svoju vrednost uglavnom ostvaruju od nepokretnosti, anti-abuzivnim pravilima za stalne poslovne jedinice locirane u trećim jurisdikcijama i primeni poreskih sporazuma da bi se ograničilo pravo jedne strane da oporezuje svoje rezidente). Akcija 7 razrađena je u delu Konvencije posvećenom izbegavanju statusa stalne poslovne jedinice (s odredbama o artifičijelnom izbegavanju takvog statusa, i to putem komisionih aranžmana, specifičnih aktivnosti izuzetih po osnovu korišćenja objekata isključivo u svrhe skladištenja, izlaganja ili isporuke dobara ili robe koja pripada preduzeću i sl. i podele ugovora kod „građevinske“ stalne poslovne jedinice, kao i o definisanju koncepta „lica blisko povezanog sa preduzećem“). Akcija 14 realizuje se kroz odredbe o postupku zajedničkog dogovaranja i korespondirajućim korekcijama dobiti u jednoj ugovornoj jurisdikciji u slučaju njenog usklađivanja u drugoj ugovornoj jurisdikciji po osnovu transfernih cena.

Šesti deo Konvencije, posvećen arbitražnom rešavanju sporova u pogledu primene i tumačenja obuhvaćenih poreskih sporazuma, primenjivaće se samo između onih strana koje su se izričito izjasnile da će primenjivati odredbe o arbitraži. Do sada je samo 26 država prihvatilo primenu Šestog dela Konvencije;¹³ ni Srbija (koja ni u jednom od svojih poreskih ugovora nema arbitražnu klauzulu), ni Hrvatska (koja je ima u poreskim ugovorima sa Holandijom i Italijom), to nisu učinile. Države koje nisu pristupile Multilateralnoj konvenciji, kao i one koje jesu, ali nisu prihvatile njene odredbe o arbitražnom rešavanju sporova, mogu da zaključuju poreske ugovore u koje će unositi arbitražnu klauzulu u skladu sa svojim interesima (i interesima druge ugovorne strane).

Multilateralna konvencija za primenu mera koje se u cilju sprečavanja erozije poreske osnovice i premeštanja dobiti odnose na poreske

¹³ Andora, Australija, Austrija, Belgija, Kanada, Fidži, Finska, Francuska, Nemačka, Grčka, Irska, Italija, Japan, Lihtenštajn, Luksemburg, Malta, Mauricijus, Holandija, Novi Zeland, Portugalija, Singapur, Slovenija, Španija, Švedska, Švajcarska i Velika Britanija.

ugovore predstavlja do sada najznačajniji „multilateralni instrument“ kojim su „odškrinuta“ vrata rešavanja problema dvostrukog oporezivanja na globalnom nivou. Međutim, treba imati u vidu da ta konvencija *ne uređuje jednoobrazno modalitete razgraničavanja poreskih jurisdikcija* između strana koje su joj pristupile, već samo omogućuje da se u okviru BEPS paketa dogovorene mere na sinhronizovan i efikasan način implementiraju u mrežu postojećih bilateralnih poreskih ugovora, kako bi se izbeglo dugotrajno i mukotrпно pregovaranje oko izmena i dopuna svakog od njih. I posle stupanja na snagu Multilateralne konvencije, oko 3.000 bilateralnih ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja nastaviće da deluju u međunarodnom pravu.

5. ZAKLJUČAK

Agresivno poresko planiranje na globalnom nivou mnogih multinacionalnih preduzeća postalo je noćna mora za nosioce poreske politike širom sveta. Razvijene države, okupljene u OECD, a podržane članicama G20, konačno su preduzele koordinisanu i energičnu akciju usmerenu protiv nastojanja multinacionalnih preduzeća da na globalnoj pozornici koriste postojeće razlike u nacionalnim poreskim sistemima i da, erozijom poreske osnovice i seljem dobiti u jurisdikcije sa niskim porezima, ostvaruju ogromne poreske uštede, pre svega na račun budžeta država čiji su rezidenti. BEPS projekat je pokazao da je, da bi se ovo sprečilo, neophodna koordinisana, multilateralna akcija involviranih država. Paralelno je bilo nužno izvršiti politički pritisak na jurisdikcije sa statusom poreskog raja, bez čije kooperativnosti se ne mogu postići željeni učinci.

Stupanje na snagu Multilateralne konvencije za primenu mera koje se u cilju sprečavanja erozije poreske osnovice i premeštanja dobiti odnose na poreske ugovore ne znači, prema našem mišljenju, „da se radi o najavi novog multilateralnog poreskog poretka. U pitanju su politički osetljiva pitanja koja se tiču fiskalnog suvereniteta preko 200 država i jurisdikcija, od kojih neke neće biti spremne da pristupe Konvenciji koja samo fleksibilno modifikuje, ali zadržava obuhvaćene poreske sporazume. Na to se naslanja problem izbora međunarodnog foruma kroz koji bi se raspravljalo o globalnim poreskim pitanjima i upravljalo njima na međuvladinoj osnovi. OECD se, naravno, name-

će kao očigledno rešenje, ali ne treba izgubiti iz vida da ta organizacija obuhvata samo 34 države članice, pa ne može imati pun legitimitet, čak ni podržana od strane G20 i uz participaciju jednog broja država koje ne pripadaju tim grupacijama. Razvijene države ne bi prihvatile da ulogu tog međunarodnog foruma imaju UN, ne želeći da rizikuju da budu preglasavane od zemalja u razvoju, tako da nam izgleda da je era punog poreskog multilateralizma ipak još prilično daleko“ (Popović & Ilić-Popov, 2017). Takođe zaključujemo da još nije sazrela ideja o formiranju „globalnog arbitražnog foruma“ – Međunarodnog poreskog suda (Baker, 2016), te će se otuda sporovi između država u vezi sa tumačenjem i primenom poreskih ugovora i dalje rešavati na osnovu solucija sadržanih u tim ugovorima: ili kroz postupak međusobnog dogovaranja (koji ne mora da dovede do rešenja spora), ili putem arbitraže – ako su strane izabrale da ugrade arbitražnu klauzulu ili ako su obe pristupile Šestom delu Multilateralne konvencije. Arbitraža će, dakle, još duže vremena najčešće biti poveravana *ad hoc* panelima, kako bi se stvorio privid da fiskalni suverenitet ostaje uglavnom sačuvan.

Ako se, međutim, napravi osvrt na veliki korak napred ka navedenom specifičnom BEPS multilateralizmu, učinjen u drugoj deceniji XXI veka, ne bismo smeli biti previše iznenađeni ako u narednim decenijama budu koordinisano povučeni i drugi, radikalniji potezi. Ogromni gubici u budžetskim prihodima, izazvani agresivnim poreskim planiranjem na globalnom planu, primorali su i politički, odnosno ekonomski suprotstavljene države i zajednice (npr. SAD, Rusiju, Kinu i EU) da saraduju na BEPS projektu. Ako se napravi razlika između *de iure* poreskog suvereniteta (prava države da uvodi poreze) i *de facto* poreskog suvereniteta (sposobnosti države da efektivno ostvaruje ciljeve svoje poreske politike), može se zapaziti da jača spremnost većine zemalja da se liše dela svojeg *de iure* poreskog suvereniteta, deleći ga sa drugim zemljama, kako bi sačuvale svoj *de facto* poreski suverenitet (Rixen, 2008), ugrožen mogućnostima za ostvarivanje poreske evazije velikih razmera u uslovima globalizacije. Otuda budućnost može doneti još izraženiju koordinaciju između država (kako unutar EU, tako i globalno), jer – kazano rečima bivšeg američkog predsednika Regana (Ronald Reagan): „Država ne oporezuje da bi dobila novac koji joj je potreban; državi je uvek potreban novac koji dobija.“

IS IT FEASIBLE TO REGULATE AVOIDANCE OF INTERNATIONAL DOUBLE TAXATION AT THE GLOBAL LEVEL?

Summary

International double taxation arises due to the fact that each state chooses which connecting factor to apply in order to establish its tax jurisdiction. The most frequently used connecting factors are residence and source, the former creating an unlimited tax liability (i. e., residents must pay tax on their worldwide income and capital), while the latter creates a limited tax liability (i. e., non-residents are taxed in accordance with the territorial principle). As a rule, the states apply residency along with the source. In order to eliminate double taxation, whose consequences are utterly negative both in the domain of global allocative efficiency and in the domain of equitable taxation, the states adopt unilateral measures (laws) or conclude international conventions. The objective of these conventions is not avoidance of double taxation only, but facilitation of anti-tax-avoidance struggle.

In the contemporary world there are over 3,000 bilateral tax treaties in force, while only a few multilateral (being of regional character). The author analyses the reasons why it was not possible to reach a global multilateral agreement on avoidance of double taxation in spite of certain advantages it could have brought. It was only great challenges of XXI century globalization opening widely the room for aggressive tax planning by multinational enterprises, thus jeopardising the budget revenues (for about EUR 200 billion annually), that coerced large number of states (both developed and developing) to coordinate through OECD and G20 their activities within the BEPS project. As a result of these efforts, on 7 June 2017 the Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent Base Erosion and Profit Shifting was signed. One should not perceive it as a “genuine” multilateral convention for avoidance of double taxation since its objective is specific: to modify across the network of existing bilateral tax treaties certain provisions in accordance with the BEPS actions in a synchronised and efficient manner (i. e., without hard and numerous bilateral renegotiations).

The author concludes that entering into force of the above mentioned “multilateral instrument” does not signify the emergence of a new

multilateral tax order: Politically sensitive aspects concerning the fiscal sovereignty of over 200 states and jurisdictions are at issue. But enormous budget proceeds losses that have already enforced politically and/or economically confronted states and communities (e. g., US, Russia, China and EU) to cooperate on the BEPS project announce that future may bring forth even stronger coordination among states at the global level in the domain of avoidance of double taxation and struggle against tax avoidance and tax evasion.

Key words: double taxation, globalisation, bilateral tax treaty, OECD Model Convention, BEPS, multilateral convention

LITERATURA

Baker, Philip (2016): Establishing a New International Framework, in: *International Arbitration in Tax Matters*, eds. Michael Lang, Jeffrey Owens, IBFD, Amsterdam.

Dorn, Herbert (1927): Das Recht der internationalen Doppelbesteuerung, *Vierteljahresschrift für Steuer- und Finanzrecht*, 1.

Kim, Jung-hong (2015): A New Age of Multilateralism in International Taxation?, *Seoul Tax Law Review*, Vol. 21(2).

Knechtle, Arnold A. (1979): Basic Problems in International Fiscal Law, Kluwer, Deventer.

Loukota, Helmut (1997): Multilateral Tax Treaty Versus Bilateral Treaty Network, in: *Multilateral Tax Treaties. New Developments in International Tax Law*, eds. Michael Lang et al., Linde, Vienna.

MLI (2017): Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent Base Erosion and Profit Shifting, <http://www.oecd.org/tax/treaties/multilateral-convention-to-implement-tax-treaty-related-measures-to-prevent-BEPS.pdf>.

Neumark-Bericht (1962): Bericht des Steuer- und Finanzausschusses der EWG vom 7/8. Juli 1962, Brüssel.

OECD (1963a): Draft Double Taxation Convention on Income and Capital, OECD, Paris.

OECD (1963b): Recommendation of the Council concerning the Avoidance of Double Taxation (adopted by the Council on 30 July 1963).

OECD (1992): Model Tax Convention on Income and on Capital, OECD, Paris.

OECD (1997): Model Double Taxation Convention on Income and on Capital, OECD, Paris.

OECD (1998): Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue, OECD, Paris.

OECD (2017): Model Tax Convention on Income and on Capital, <http://www.oecd.org/ctp/treaties/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-condensed-version-20745419.htm>.

OECD/G20 (2015): Base Erosion and Profit Shifting Project. Explanatory Statement: 2015 Final Reports, OECD, Paris.

Orow, Nabil (2005): Comparative Approaches to the Interpretation of Double Tax Conventions, *Adelaide Law Review*, Vol. 26.

Pires, Manuel (1990): International Juridical Double Taxation of Income, Kluwer, Deventer.

Popović, Dejan (2017): Poresko pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.

Popović, Dejan & Ilić-Popov, Gordana (2017): Značaj i efekti BEPS multilateralne konvencije u međunarodnom poreskom pravu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 75.

Popović, Dejan & Kostić, Svetislav V. (2010): (Zlo)upotreba stranih pravnih lica za izbegavanje poreza u Srbiji, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 2.

Prest, A. R. (1997): Public Finance in Theory and Practice, Weidenfeld and Nicolson, London.

Rixen, Thomas (2008): The Political Economy of International Tax Governance, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Rosenbloom, H. David (1983): Tax Treaty Abuse: Problems and Issues, *Law and Policy in International Business*, Vol. 15.

Schindel, Angel & Atchabahian, Adolfo (2005): Source and Residence. General Report, in: *Cahiers de droit fiscal international*, Vol. 90a, IFA, Rotterdam.